

דין בן סורר ומורה¹

תוכן:

- א. פתיחה – הצעת הסוגיא, השאלות והאפשרויות.
- ב. סיבת פטור קטן – מחלוקת רש"י ותוס', דברי הגר"ח והרמב"ן.
- ג. מלקות על האכילה הראשונה – מדין חייבי לאווין או מדין חינוך והנ"מ.
- ד. אזהרות בסו"מ – ביאור הסוגיא בסג ע"א מח' התוס' נגד היד רמה ובעה"מ.
- ה. שיטת הרמב"ם – הקושיות, דברי החו"א, החינוך, הצעת הבנה חדשה.

א. פתיחה

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם: ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער מקומו: ואמרו אל זקני עירו בנגנו זה סורר ומרה איננו שמע בקולנו זולל וסבא: ורגמהו כל אנשי עירו באבנים ומת ובערתה הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו (דברים כא, יח – כא).

פרקינו עוסק בפרשה מיוחדת זו של בסו"מ, ננסה לעמוד על מהות דינו של בסו"מ מתוך התבוננות בסוגיות המסכת.

המשנה בתחילת הפרק כותבת:

בן סורר ומורה, מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות עד שיקיף זקן תחתון.. בן ולא איש, קטן פטור שלא בא לכלל מצוות.

משנה ד' אומרת:

בן סורר ומורה נידון ע"ש סופו, ימות זכאי ואל ימות חייב, שמיתתן של רשעים הנאה להם והנאה לעולם.

פתחה הגמ' בריש פירקין:

קטן מנלן דפטור, מנלן כדקתני טעמא שלא בא לכלל מצוות ותו היכא אשכחן דעגש הכתוב דהכא ליבעי קרא למיפטריה, אנן הכי קאמרין אטו בן סורר ומורה על חטאו נהרג, ע"ש סופו נהרג אפ' קטן נמי, ועוד בן ולא איש קטן משמע.

אמר רב יהודה אמר רב דאמר קרא כי יהיה לאיש בן הסמוך לגבורתו של איש.

1. במהלך המאמר נשתמש בקיצור ר"ת- 'בסו"מ'.

ויש לשאול:

במשנה א' מפורש שקטן פטור כיון שלא הגיע לכלל מצוות, מאידך גיסא במשנה ד' מפורש שבסו"מ נידון 'ע"ש סופו' וא"כ לא אכפת לן מ'הגיע לכלל מצוות'.

הגמ' פתחה בשאלה מנלן דקטן פטור. וכי הגמרא לא ידעה את משנה א'? וכי משנה א' לא ידעה את משנה ד'?

מהו טעם דינו של בן סורר ומורה, ע"ש סופו או מפני שעשה עבירות?

מהו היחס בין הפסוק שהביאה הגמ' ובין סברת המשנה?

שאלות אלו נוגעות בסתירה המתגלית לנו בפרשת בסו"מ. מצד אחד עבירות וחטאים עכשוויים, ומאידך גיסא מבט על העתיד המסוכן הצפוי לבן זה, יתכן שזהו גופא הדיון בסוגיא שבריש פירקין.

האפשרויות:

ניתן להעלות באופן תאורטי ג' אפשרויות על חיוב בסו"מ:

א. נידון על מעשה שעשה (עונש). כמבואר בגמ' (סג ע"א) "לא תאכלו על הדם" אזהרה לבסו"מ.

ב. נידון ע"ש סופו - מוטב ימות זכאי (דין). כמבואר במשנה ד'.

ג. אפשרות ביניים לחבר בין מעשה שעשה, והעתיד הצפוי ממעשיו.

ננסה להראות פנים להבנות אלו מדברי רבותינו הראשונים, דרך התבוננות בכמה פרטי דינים, ומתוך הפרטים נגלה את הכללים.

ב. סיבת פטור קטן

נחלקו רש"י ותוס' בסוגיין כיצד להבין את היחס בין הסברא של המשנה לפסוק של הגמ':

שיטת רש"י

פרש"י על המשנה:

בן ולא איש - וזה משהקיף זקן איש הוא. ואע"ג דבן מקטנותו נקרא בן, לא מצינן לחיוביה מקמי שיביא שתי שערות, דקטן פטור שלא בא לכלל מצוות, הלכך חיוביה בתר הכי הוא, ואע"ג דכי מייתי שתי שערות לענין כל התורה איש הוי, מיהו כי מיעטה קרא לאו בתחילת אישותו קא ממעט כדמפרש בגמ' בן הסמוך לגבורתו של איש, אלמא בתחילת אישותו חיבייה קרא.

רש"י הזכיר את דברי הגמרא בפירושו למשנה, וא"כ נראה שפירושו למשנה אינו הבנת המשנה בלבד, אלא כולל הוא גם את מסקנת הסוגיא בגמרא. עולה מדברי רש"י שגם לאחר סוגיית הגמרא, טעם המשנה הוא הנכון - שלא בא לכלל מצוות, אלא שגם גדול היה

צריך להיפטר, שהתמעט 'בן - ולא איש' אלא דמיעוט זה אינו גמור, דלא מיעטה תורה אלא איש בגבורתו, אבל בתחילת אישותו - חייב.

לפי דרכו של רש"י, היה נראה להבין את כל מהלך הגמ' כמהלך מאולץ, כלומר כיון שכתוב 'בן ולא איש', א"כ א"א לחייב גדול, וממילא מוכרחים אנו לחייב קטן - בן. ולכן יש לשאול מדוע בכל אופן קטן פטור, ובעצם השאלה העומדת לפנינו היא, מי כן יהיה בסו"מ, הרי קטן לא וגם גדול לא, וע"כ ענה רב יהודה, שכל מה שמיעטנו 'איש' היינו דוקא בגבורתו, אבל בתחילת אישותו חייב. ולפי"ז מה שאמרה הגמ' נידון ע"ש סופו, היינו רק לאחר שיש את הלימוד 'בן ולא איש', מוכרחים אנו למצוא חיוב בקטן, שהרי קרא מפורש דלא גדול², אבל מסברא פשוט לרש"י דבסו"מ הוא גם עונש ולכן לא שייך בקטן.

לפי מהלך זה, המשנה שנקטה שקטן פטור דבעינן בר מצוות היא העיקר, וכל מהלך הגמ' להציע לחייב קטן, היינו רק מחמת הכרח הדרשה 'בן - ולא איש', ולמסקנה שצמצמנו את הפסוק לגבורתו של איש, הדרינן להבנה הפשוטה דבסו"מ נהרג על עבירה שעשה ולכן קטן פטור.

שיטת תוס'

כתבו התוס':

בן הסמוך לגבורתו - וא"ת דילמא שנה שלפני גדלות כדאשכחן במופלא הסמוך לאיש לענין נדרים. ומפר"ת דהכא דריש לאיש דמשמע לשון גבורה כדכתיב וחזקת והיית לאיש.

וא"ת א"כ למה לן במתני' טעמא דשלא בא לכלל מצות. וי"ל דהוה אמינא דמקודם הבאת שערות מתחיל הזמן דסמוך לגבורתו של איש ואפי' הוי יותר מג' חדשים לא הוה חיישינן במה שבימי קטנות כיון דאינו ראוי להוליד דקרינא ביה בן ולא אב.

תוס' למדו אחרת, דנקטו התוס' דהפסוק הוא העיקר, והקשו א"כ למאי בעינן לטעם המשנה שאינו בכלל מצוות, וענו התוס', דמטעם המשנה למדנו שסמוך לגבורתו של איש אי"ז קודם גדלות, אלא רק לאחר שהביא ב' שערות. כלומר בגלל טעם זה למדנו את הפסוק אחרת, והפסוק הוא העיקר.

לפי"ז נראה דבאמת צדקה הגמ' דנידון ע"ש סופו ממש, ובאמת גם קטן היה צריך להיות בסו"מ, אלא דגזא"כ דאין לו דין של בסו"מ עד שיביא שתי שערות.

עולה מדברי תוס' דלעולם בסו"מ הוי ע"ש סופו ממש, וגם בקטן שייכת סברא זו, אלא דצמצמה התורה את משך דין בסו"מ רק לג"ח. וכמו שלאחר שהקיף זקן אינו בסו"מ אע"פ ששייך בו כל החיובים, כך גם קודם שהביא שתי שערות שייך בו דין בסו"מ אלא שגזא"כ שאין דין זה אלא בג"ח. ונראה דכלול בגזא"כ הזו, דג"ח אלו הם הזמן המדוייק שבו יש את המצב המושלם של בסו"מ אע"פ שגם לפני ואחרי התנהגות זו מראה על שחיתות מוסרית גדולה, אפ"ה לא גזרה תורה דין בסו"מ אלא בתקופה מוגבלת זו.

2. וכך למדו ר' יונה והמהרש"א בתוס'.

עולה מדברינו, דנח' רש"י ותוס' באופן מהותי האם בסו"מ נידון על עבירה מסויימת שעשה וא"כ דינו הוא עונש על מעשיו, וקטן שאינו בכלל מצוות ועונשין לא שייך בדין בסו"מ (שיטת רש"י - הבנה א'), או דילמא גם קטן שייך בסברת ע"ש סופו, דאינו נענש על חטא ועוון מסויימים, אלא על מצבו המוסרי המושחת אשר יגיע לידי פשיעה חמורה בעתיד, אלא דגזה"כ שדין מיוחד זה של בסו"מ יתקיים רק בג"ח (שיטת תוס' - הבנה ב').

ניתן לראות בצורה חדה את התפיסה שבסו"מ נידון 'ע"ש סופו' בלבד ולא על חטאיו, מדברי הגר"ח.

דברי הגר"ח

הגר"ח בהל' גרושין (פ"ו ה"ט) הק' כיצד יש ה"א לחייב קטן, הרי אין קבלת עדות שלא בפני בע"ד, וקטן אינו נחשב בע"ד. וכן הקשה בהל' ממרים (פ"ז הל"ז), מה הה"א לחייב קטן הרי אינו שייך בעבירות ואינו מתחייב מלקות, וא"כ אינו יכול להעשות בסו"מ. וע"כ נקט הגר"ח דבסו"מ אינו עונש על עבירה שעשה, אלא מצב ודין וז"ל בהל' גירושין:

משום דכיון דע"ש סופו הוא נהרג, א"כ גם קטן נחייביה, ור"ל דמשום הכי הוי דינא בעלמא שצריך להורגו, ולא חיובא שמתחייב במיתה, וע"כ שפיר מקבלין עדות גם כשהוא קטן...

וכע"ז כתב בהל' ממרים: "אלא ודאי דגם חיוב המלקות דבסו"מ הוא ג"כ מגזה"כ, ושם בסו"מ הוא שגורם לחייבו...".

כלומר, למד הגר"ח מהדיון בגמ' בענין קטן, שבסו"מ 'נידון ע"ש סופו' באופן הקיצוני ביותר, דלא עסקינן בעבירות בפועל, אלא בגילוי מהות האדם ומצבו.

בדרך זו היה ניתן להסביר יפה את לשון המשנה 'בסו"מ'.

לכאורה יש לשאול מדוע המשנה פותחת באמירת 'בן סורר ומורה', הל"ל כדמצינו בברכות "מאימתי נעשה בסו"מ".

ולפי דברי הגר"ח מובן מאד, דישנו מושג חדש הנקרא 'שם בסו"מ', והוא מקדים את כל המשנה, ומכוון לכך שלא עסקינן בעונש רגיל אלא ביצירת שם מיוחד.

קשיים בהבנה זו:

1. אם בסו"מ הוא גזה"כ של פרשה מיוחדת ועצמית, א"כ לא בעינן שום אזהרה נוספת, ובסוגיא בסג ע"א מפורש אזהרה לבסו"מ מ'לא תאכלו על הדם', ולכא' מוכח דבסו"מ הוי עונש ולכך בעינן אזהרה³.

2. עוד יש להוכיח מסוגיית 'אישתני' (ועא ע"ב) הגמ' ניסתה ללמוד מבסו"מ לעבירות רגילות שיש דין אישתני, ואי בסו"מ אינו אלא דין ולא עונש על עבירה, לכא' א"א להקיש בין הנושאים.

3. לקמן בסעיף ד' ניישב קושיא זו ע"פ דברי היד רמה.

על שיטת רש"י שבסו"מ נידון על עבירה שעשה, יש להקשות, כיצד ילמד את משנה ד' – 'נידון ע"ש סופו'.

ולשם כך נביא את דברי הרמב"ן.

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן (דברים כא, יח) כתב וז"ל:

בן סורר ומורה – על דעת רבותינו אינו קטן, שהקטן פטור מכל עונשין שבתורה ומכל המצות, אבל הוא המביא שתי שערות.

והנה יש עליו שני עונשין, האחד שהוא מקלה אביו ואמו וממרה בהם, והשני שהוא זולל וסובא עובר על מה שנצטוונו 'קדושים תהיו'. ונאמר עוד 'ואותו תעבדו ובו תדבקון', כאשר פירשתי לעיל שנצטוונו לדעת השם בכל דרכינו, וזולל וסובא לא ידע דרך ה'.

ועל הכלל, אין בו עתה חטא מות ועל שם סופו הוא נדון כמו שהזכירו רבותינו, וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו – כי לא הומת בגודל חטאו, אלא ליסר בו את הרבים ושלא יהיה תקלה לאחרים... וגם זו מצוה מחודשת או מבוארת מן כבוד את אביך ואת אמך ואיש אמו ואביו תיראו".

ולכא' דברי הרמב"ן סתרי אהדדי, מצד אחד מדבר על עונש וקטן שפטור שאינו בכלל מצוות, ומצד שני מזכיר שנדון ע"ש סופו ליסר בו את הרבים.

ונראה לבאר בדברי הרמב"ן דישנן שני חלקים בבסו"מ:

חלק ראשון – העבירה שעשה בפועל עכשיו – כבוד או"א, קדושים תהיו וכדו'.

חלק שני – ע"ש סופו – שחומרת העונש שלו נובעת מסיבה חיצונית – עתידית, ליסר את הנשארים, למען יראו ויראו.

כלומר, בבסו"מ ישנה עבירה רגילה שעליה נתבע הבן, אלא שגזרה חכמתו יתברך להתיחס לעבירה זו בחומרה רבה, למען יראו ויראו, ולכן נהרג עליה⁴.

ונראה בדבריו דלמד כרש"י, דקטן אינו שייך כלל בדין בסו"מ, שהרי אינו בר מצוות וכראשית דבריו, ולא הזכיר כלל את הפסוק כתוס', דבאמת הפטור נובע מחמת דבעינן עבירה בהווה, ובלי עבירה עכשיו א"א לחייבו כלל, אלא דכאשר יעשה עבירה בגדלות, נוכל 'לנפח' את מעשיו ולתת להם פרופורציה ע"פ העתיד, ולכן יענש בעונש חמור כ"כ.

כלומר, הרמב"ן למד שישנו שילוב בין המעשים בהווה, ובין הצפוי בעתיד – הבנה ג'. יתכן שגם רש"י ילמד כדברי הרמב"ן.

4. ויתכן שחילוק זה יפריד בין המלקות למיתה, שהמלקות הינן על עצם העבירה, אך המיתה נובעת מההשלכות העתידיות – ע"ש סופו, ולקמן בביאור שיטת הרמב"ם נתיחס לחילוק זה.

ג. המלקות על האכילה הראשונה

אומרת המשנה (סנהדרין פ"ח מ"ד):

מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו. חזר וקלקל נדון בעשרים ושלשה ואינו נסקל עד שיהו שם שלשה הראשונים

ברור הוא שעונשו של בסו"מ – מיתה, מיוחד הוא מפני גזה"כ, אך יש לדון האם המלקות על האכילה הראשונה הינן מלקות רגילות כעונש על העבירה שעשה ככל חייבי לאוין, או דילמא אלו מלקות מיוחדות כשלב בהליך יצירת דין בסו"מ.

ונראה דישנן נ"מ גדולות משאלה זו:

1. 'ויסרו אותו' – מלקות רגילות או דין חינוך

נח' רש"י והיד רמה נגד הרמב"ם האם התראה המוזכרת במשנה (עא ע"א) מכוונת לתוכחת הורים את בנם מדין 'ויסרו', או שמא הכוונה התראה רגילה תוכ"ד ככל עבירות שבתורה.

פרש"י (שם):

מתרין בו – לאו משום התראה גמורה כשאר עבירות שאין לוקין אלא בהתראה דהא התראת עדים בעי, ועוד זו ספק התראה הוא אם עובר הוא אם לאו שלא מיד בפניהם הוא עובר אלא בסתר ולאחר זמן הוא עושה, אלא מוכיחין אותו, דבעינן ויסרו אותו שלא ירגיל, ואם לא שמע מלקין אותו בבית דין, ויליף לה מויסרו אותו.

רש"י והיד רמה למדו שאין זו התראה רגילה אלא תוכחת הורים, אבל **הרמב"ם** נקט בהלכות ובפיה"מ⁵ דזוהי התראה רגילה ככל חייבי מלקיות, וכן מנה ביד החזקה (סנהדרין יט, ד) את לאו של 'לא תאכלו' ברשימת כל הלאוין.

למחלוקת זו יש נ"מ גדולה, האם ישנו דין מיוחד של תוכחת הורים, או שצריך התראה רגילה ככל חייבי מלקות.

ברמב"ם מפורש שצריך התראת עדים, אך **ביד רמה** מפורש שאין התראה רגילה, **המאירי** נקט שיש גם תוכחת הורים וגם התראה רגילה.

בדעת רש"י נח' בכך **הערל"נ והתוי"ט**, האם כוונת רש"י (הנ"ל) שיש רק תוכחת הורים בלבד כיד רמה, או דילמא רש"י בא רק להוסיף תוכחת הורים, אבל ודאי בעינן גם התראת עדים כמאירי.

ונראה פשוט מסברא, דאי עסקינן במלקות של דין חינוך מפרשת בסו"מ, לא בעינן התראה שבביל להלקות, שהמלקות אינן עונש על חטא, אלא חינוך ונסיון למנוע הדרדרות חינוכית, וע"כ אפ' בלי התראה יהיו מלקות.

2. מחילת הורים

5. יובאו דבריו לקמן.

בגמרא פח: מבואר שההורים יכולים למחול על דין בסו"מ של בנם, ופרש"י:
בן סורר ומורה – אף לאחר שהתרו בו וקלקל, והלקוהו וחזר וקלקל, אם רצו
למחול ולא הביאוהו לבית דין מוחלין לו, שהכתוב תלה בהם ותפשו בו.

ויש לדון האם ההורים יכולים למחול רק על המיתה או גם על המלקות?
אם המלקות הוי ככל חייבי מלקיות, אין בכח ההורים למחול עליהם, אך אם אלו מלקות
של פרשת בסו"מ, א"כ נאמר 'ותפסו בו או"א' ותלי רחמנא בהורים.

3. חיוב מלקות כשאין חיוב מיתה

אם אין סנהדרין ואין דיני נפשות, אך יש בי"ד שיכול ליתן מלקות, או במקרה שלא
מתקיימים התנאים המיוחדים של פרשת בסו"מ – גידמין, הקיף זקן, וכו' דליכא תו חיוב
מיתה. האם מ"מ שייך מלקות על האכילה הראשונה?
בדבר זה נחלקו החזו"א והאו"ש שנקטו שיהיה פטור כנגד המנחת חינוך שחייב, ויובאו
דבריהם לקמן.

ד. אזהרות בסו"מ

נקודה נוספת אשר צריך להתבונן בה היא האזהרה בבסו"מ, וישנן שני חלקים – המלקות
והמיתה, וצריך למצוא אזהרות לשניהן.

הגמ' סג ע"א מביאה לימודים מהפסוק 'לא תאכלו על הדם' ואומרת:

רבי יוחנן אומר אזהרה לבן סורר ומורה מנין, תלמוד לומר לא תאכלו על הדם.
ואמר רבי אבין בר חיאי ואיתימא רבי אבין בר כהנא על כולם אינו לוקה משום
דהוה ליה לאו שבכללות.

ויש לדון האם הגמ' עסקה באכילה ראשונה – מלקות, או באכילה שניה – מיתה, או דלמא
בתרוייהו.

שיטת תוס' והרמב"ם

תוס' על אתר הקשו:

משום דהוי לאו שבכללות – תימה ת"ל דהוי לאו שניתן לאזהרת מיתה ב"ד דהוי
אזהרה לבן סורר ומורה.

ועוד תימה הא בן סורר ומורה לוקה כדתנן בפ' בן סורר ומורה (לקמן דף עא ע"ב) וילפינן
בגמרא ויסרו מויסרו וע"כ אזהרתיה מלא תאכלו על הדם וכיון דגלי רחמנא אהאי לאו
דלקי ה"ל למימר בכל דוכתא דלקי לכל הפחות היכא דאי יכול לבא לידי מיתה.
ונראה מדברי התוס', ד'לא תאכלו' קאי אתרוייהו, דשתי האכילות מוזהרות מלאו זה⁶.

6. ובגוף דברי התוס', עיין בדברי האו"ש (ממרים ז, א) שתרץ קושיות תוס' ור"ל שקושיות תוס' הן
בדרך ממה נפשך.

וכן נראה גם בשיטת הרמב"ם שלא הביא בכל הלכות ממרים ובסה"מ אלא אזהרת 'לא תאכלו על הדם', ומשמע דזוהי האזהרה היחידה לכל דיני בסו"מ.

שיטת בעה"מ והיד רמה

שיטה שונה בסוגיא, מצינו בדברי בעה"מ [יט ע"א בדפי הרי"ף] אשר הביא שישנן שתי אזהרות - 'לא תגנובו' ו'לא תאכלו על הדם'. הגניבה נלמדת מ'לא תגנובו', והאכילה נלמדת מ'לא תאכלו', כל לאו קאי בפנ"ע, וכל לאו בפנ"ע לא ניתן למלקות, שאין מלקות על אכילה לחוד או על גניבה לחוד.

עולה מדברי בעה"מ שישנן שתי אזהרות העוסקות בפרטים נפרדים - גניבה ואכילה, אך עליהן אין מלקות כמבואר בסוגיא דהוי לאו שבכללות, ולפי"ז כל חיוב המלקות והמיתה שמצינו בבסו"מ איננו מאזהרות אלו, אלא מפרשת בסו"מ.

וכן מצינו בדברי היד רמה (סג ע"א ד"ה 'ואי'). דהקשה היד רמה כיצד אמרה הגמ' דעל כולם אין מלקות, הרי בסו"מ לקי? ותרץ:

בסו"מ כי לקי לא משום אזהרה הוא דלקי אלא משום דכתיבא ביה מלקות בהדיא... אלא גזוה"כ היא והיכא דגזר רחמנא גזר...

ומבואר מדבריו דבאמת אין המלקות מדין לאו על עבירה רגילה, כי אם מלקות מיוחדות מפרשת בסו"מ.

יסוד לדברי בעה"מ והיד רמה נמצא בירושלמי (סנהדרין ח, ג) וז"ל:

אזהרה לגניבה ראשונה מנין - לא תגנובו, אזהרה לגניבה שניה מנין - לא תגנובו.⁷

ולדרך זו לק"מ קושיות תוס', דאכן אין קשר בין המלקות שמקבל הבסו"מ ובין אזהרת 'לא תאכלו על הדם' של הסוגיא בסג ע"א

ולכא' דברים אלו צ"ע, דאם המלקות הם חלק מפרשת בסו"מ, מהי כוונת הגמ' 'אזהרה לבסו"מ' מאי ילפינן מקרא זה, הרי הכל תלוי בגזוה"כ של פרשת בסו"מ.

ונראה לייסד דנחלקו הראשונים בהבנת היחס בין האזהרה לעונש.

לפי תוס' כדי להלקות בעינן אזהרה מפורשת, וע"כ הבין תוס' דקרא 'ויסרו אותו' מתקן את הלאו של 'לא תאכלו על הדם' ועושהו לאו שלוקין עליו. וא"כ בסופו של דבר לוקין מדין 'לא תאכלו על הדם'. אבל היד רמה למד, דכל הצורך באזהרה, אינו שהמלקות עצמן יהיו מחמת האזהרה, אלא דלא יתכן עונש בלי שמצינו אזהרה בתורה על מעשה כזה. וא"כ המלקות עצמן מחמת פרשת בסו"מ, אלא שישנה כבר אזהרה של תורה לא לעשות מעשים

7. ועיין באו"ש (ממרים ז, א) שהפך את הגירסא ד'לא תגנובו' קאי על חיוב מיתה בגניבה שניה, ו'לא תגנובו' קאי על אכילה ראשונה המחייבת מלקות ולא מיתה.

אלו – 'לא תאכלו על הדם', ו'לא תגנובו' בהקשרים אחרים ויתכן שכך היא גם כוונת הרמב"ם שכתב (סה"מ ל"ת קצה): "כי זה אינו רחוק. שאחר שהעונש מפורש אין לחוש על האזהרה אם היא מן הדין או מלאו שבכללות".

לפי"ד בעל המאור ניחא קושיא קמייתא שהקשינו על דרך הגר"ח, דאין זו אזהרה רגילה כשאר עונשים של תורה, והמלקות אינן מחמת האזהרה אלא מחמת הפרשה.

מחלוקת דומה מצינו במסכת מכות ב: לענין עדים זוממים שלוקין כאשר אין מתקיים בהם 'כאשר זמם'.

שיטת ה**תוס'** (מכות ד ע"ב ד"ה ורבנן) שלוקין על 'לא תענה', ואע"ג דבעלמא הוי לאו שאין בו מעשה ואין לוקין עליו, 'והיה אם בן הכות... והצדיקו', מתקן את 'לא תענה' ועושהו לאו שלוקין עליו. אך היו שחלקו⁸ ולמדו דהמלקות כולן מדין 'והצדיקו', ו'לא תענה' אינו אלא אזהרה חיצונית אשר לא לוקין עליה.

עולה מדברינו דנחלקו הראשונים בהבנת הסוגיא בסג ע"א אזהרה לבסו"מ מ'לא תאכלו על הדם'. האם זוהי אזהרה רגילה המחייבת מלקות ומיתה (תוס'), או דלמא זוהי אזהרה חיצונית, אך המלקות עצמן הן דין מיוחד בפרשת בסו"מ. (יד רמה ובעה"מ).⁹

ה. שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת קצה) וז"ל:

והמצוה הקצ"ה היא שהזהירנו מהיות זולל וסובא במאכל ובמשתה בימי הנערות ובתנאים המתוארים בבן סורר ומורה. והוא אמרו יתעלה 'לא תאכלו על הדם'.

ובאור זה שבן סורר ומורה מכלל מחוייבי מיתות בית דין ובא לשון התורה בו בסקילה, וכבר בארנו בהקדמות זה המאמר שכל מה שחייב בו הכתוב כרת או מיתת בית דין הוא מצות לא תעשה זולת הפסח והמילה כמו שבארנו. אם כן אחר שדין זולל וסובא על התנאים הנזכרים בסקילה ידענו שהמעשה הזה מוזהר ממנו בהכרח ונתבאר העונש ונשאר שנחקר על האזהרה לפי שרשנו לא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר. ולשון גמר סנהדרין אזהרה לבן סורר ומורה מנין תלמוד לומר לא תאכלו על הדם. רוצה לומר לא תאכל אכילה שהיא מביאה לשפוך דם והיא אכילת זולל וסובא שהוא חייב עליה מיתה. וכשאכל האכילה ההיא הרעה על הדרכים ההם אשר לא טובים כבר עבר על לאו ואעפ"י שזה הלאו הוא לאו שבכללות כמו שבארנו בשרש התשיעי. כי זה אינו רחוק. שאחר שהעונש מפורש אין לחוש על האזהרה אם היא מן הדין או מלאו שבכללות.

8. עיין בלשון הרמב"ם שם ואכמ"ל.

9. ע"ע בדברי היד רמה על המשנה (עא ע"א) וצ"ע.

וכ"כ בהלכות ממרים (ז, א) וז"ל:

בן סורר ומורה האמור בתורה הרי נתפרשה בו סקילה ולא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר, והיכן הזהיר לא תאכלו על הדם לא תאכל אכילה המביאה לידי שפיכות דמים וזו אכילת בן סורר ומורה שאינו נהרג אלא על אכילה מכוערת שאכל, שנאמר זולל וסובא מפי השמועה למדו שזולל הוא האוכל בשר ברעבתנות וסובא השותה יין ברעבתנות.

חינוך מדברי הרמב"ם דלמד שדינו של בסו"מ נובע מכך שעבר על איסור 'לא תאכלו על הדם' וכיון שפירשה התורה מלקות ומיתה נענש על לאו שבכללות ע"פ פירוט פרשת בסו"מ. ונראה מדבריו דכל החיוב הינו על מעשיו בהווה, ולא על העתיד כלל, וכן משמע בדברי החינוך¹⁰, דהאכילה היא המחייבת, ולא הזכיר הרמב"ם בדבריו כלל את נידון ע"ש סופו.

קושיות בשיטת הרמב"ם

1. נראה להקשות על שיטת הרמב"ם, דלכא' דברים אלו עומדים בסתירה למשנה ד' המפורש בה נידון ע"ש סופו.

2. ע"ק דאזהרה זו "לא תאכלו על הדם" תמוהה היא, דהיכן מצינו שבאזהרה מופיע העונש - מיתה, לכא' האזהרה עוסקת במעשה ולא בחומרת העונש?

3. עוד יש להקשות מדברי הרמב"ם עצמו:

הרמב"ם במנין המצוות בתחילת הל' ממרים מנה את המצוה האחרונה: "שלא יהיה בן סורר ומורה על קול אביו ואמו".

ולכא' אין לכך רמז בהלכות, ומה הקשר בין קול אביו ואמו ל'לא תאכלו על הדם'?

4. עוד קשה דהרמב"ם השמיט את כל הפסוקים המובאים במשנה ובגמ' ונקט רק טעמים שכליים - קטן דלא בא לכל מצוות, בת - לא ממשיך, גדול ברשות עצמו. ולכא' גוף הגדרת הרמב"ם דגדול ברשות עצמו צ"ב מה משמעותו ומה מקורו?

5. עוד קשה דמצינו שתי מח' רש"י ורמב"ם ההפוכות זו מזו לכא'.

דלענין ביאור המשנה (עא ע"א) 'מתרין בו', פרש"י דההורים צריכים להוכיחו אחרי האכילה הראשונה מדין ויסרו אותו, ואם חזר ואכל אחרי תוכחה זו מלקין אותו. כלומר לרש"י יש ג' אכילות, ויש צורך בתוכחה של או"א.

אבל הרמב"ם נקט (הל' ז' ובפיה"מ) דהמלקות הינן ככל חייבי מלקיות ורק אם היתה התראה לוקה כדין מלקות, והמלקות מדין לא תאכלו על הדם, ויש רק שתי אכילות בבסו"מ.

ממח' זו נראה לכא' דלרש"י המלקות הם מדין חינוך, ולא כחיוב מלקות, והכל נובע מתפקיד ההורים לחנך את הבן, וע"כ לא בעינן התראה רגילה אלא הכל משום חינוך, ולרמב"ם המלקות הם ככל חייבי מלקיות על העבירה שעשה.

10. יובאו דבריו בהמשך.

אולם לענין מחילה נראה להיפך, דהגמ' (פח ע"ב) אמרה דאו"א יכולים למחול לבסו"מ, ופרש"י (ד"ה בן): "אם רצו למחול ולא הביאוהו לבי"ד מוחלים לו, שהכתוב תלה בהם - ותפשו בו", ומשמע דלאחר שהביאוהו תו לא תליא בהו. ובעצם זוהי רק התחמקות ולא מחילה של ממש.

אבל הרמב"ם (הל' ח') פסק דאפשר למחול עד גמר דין.

וראה במשנה למלך שהביא את דברי הירושלמי שיש כפילות בין המשנה 'לא רצו או"א', ובין המימרא בגמ' דיכולים למחול. ובאר ע"פ הירושלמי, ד'לא רצו' שייך עד שיבוא לדין, ומחילה שייך אפ' בדין עד גמר דין.

ולכא' נראה דלפי הרמב"ם המיתה תלויה בהורים ממש, ולכא' כדין חינוך שלהם, ולרש"י אין הדבר תלוי בהם אלא רק האופן הטכני של ביאה לבי"ד. ולכא' רש"י והרמב"ם הפכו שיטתם בין הסוגיות.

שיטת החזו"א

החזו"א (ב"ק יט, ח - ט) נקט בשיטת הרמב"ם דגם המלקות הינן חלק ביצירת בסו"מ החייב סקילה, ולמד את הפסוק 'לא תאכלו על הדם' כפשוטו, דרק במקום שבו יש חיוב סקילה יתקיים לאו זה וילקו עליו, ואם אין חיוב מיתה אין מלקות. דכל מטרת המלקות היא ליצור את המצב של המיתה. ולפי"ז גם המלקות הינן חלק מפרשת בסו"מ ותלויים בכל פרטי הדינים של הפרשה. ולכן אם ההורים גדמין, או שאין ביהמ"ק, או שרוצים למחול, או שהקיף זקן קודם גמ"ד, בכל אלו המקרים לא יהיו מלקות.

ובדרך כע"ז הלך האו"ש (הל' ממרים פ"ז ה"א) דנקט שהלאו והמלקות הם מותנים בחיוב המיתה, דכולהו ילפינן מ'לא תאכלו' - אכילה המביאה לחיוב סקילה.

ובארו בדבר, דכל המלקות של בסו"מ הם שלב בתהליך היצירה והבירור שאכן הוא בסו"מ, דאם לא שמע בקולנו וקבל מכות ואפ"ה ממשיך לזלול ולסבוא, א"כ הוא ודאי בסו"מ וסופו יהיה רע ומר וצריך להורגו כבר היום.

קושיות על הבנת החזו"א

יש להקשות על דרך זו:

1. הרמב"ם כתב בסה"מ דאזהרת בסו"מ מ'לא תאכלו על הדם' ובסוף דבריו ביאר "ואעפ"י שזה הלאו הוא לאו שבכללות... שאחר שהעונש מפורש אין לחוש על האזהרה אם היא מן הדין או מלאו שבכללות". ובהלכות (ז, ז) נקט לשון של "ומלקין אותו כשאר מחוייבי מלקיות שנא' ויסרו אותו ולא ישמע אליהם".

ונראה מלשונו דאלו המלקות הוי ככל חי"ל דעלמא, דע"י שכתוב 'ויסרו אותו' למדנו שהלאו של 'לא תאכלו' מחייבי מלקות בעצמו. וא"כ חיוב המלקות הוא דבר עצמי הנובע מלאו של לא תאכלו, ולא רק הליך חינוכי של פרשת בסו"מ¹¹.

11. אכן לפי"ד לעיל בבאור דברי היד רמה, ל"ק כ"כ, דאע"פ שהזכיר 'לא תאכלו', אי"ז אלא אזהרה

ונראה דבענין זה נח' הרמב"ן והרמב"ם¹².

דהנה השיג הרמב"ן על הרמב"ם דאין ללקות ולהרוג על לאו שבכללות אפ' נכתב עליו עונש מפורש, ועוד השיג דניבעי למימני מלקות ומיתה כשתי מצוות נפרדות, וע"כ באר הרמב"ן דאזהרה ילפינן מגז"ש 'ויסרו - ויסרו'. וכוונתו היא דילפינן גם לאזהרה בגז"ש ולא רק למלקות עצמן.

ונראה דנח' הרמב"ן והרמב"ם באופן מהותי, האם המלקות הם דבר נפרד ועצמי הנלמד מ'לא תאכלו' המנותק מפרשת בסו"מ, או דילמא ילפינן גם לאזהרה מעצם פרשת בסו"מ מ'ויסרו', ומשמעות הדבר דכל המלקות והמיתה הינן ענין של חינוך הבן. וכן נראה מפירוש הרמב"ן על התורה, דהזכיר עבירות של כבוד או"א, 'קדושים תהיו' ו'בו תדבקו' אשר כולם חייבי עשה שאין עליהם מלקות, דהמלקות אינן על ענינים אלו כי אם מגוף הפרשה מ'ויסרו אותו', דאי"ז מלקות על עבירה אלא מדין למען יראו ויראו כמפורש בדבריו לענין חיוב המיתה.

2. הרמב"ם לא הזכיר בכל ההלכות ובסה"מ את ענין 'ע"ש סופו'. והנה לפי דרכו של החזו"א, כל המהלך של בסו"מ ענינו הוא ע"ש סופו, כלומר הליך טיפול בילד, וא"כ מוכרח היה הרמב"ם להזכיר את דנידון ע"ש סופו, דאי"ז טעמא דקרא בעלמא, אלא גם צורת העונש - מלקות התלויים במיתה, שכל הפרשה מכוונת אל 'בערת הרע מקרבך', וללא יכולת ביעור הרע ע"י מיתה אין משמעות עצמית למלקות, ולשטתו הרמב"ם היה מוכרח להביא את ע"ש סופו.

3. עוד הקשה הכס"מ (הל' ז') מדוע לא נזכר בדיקת הקפת זקן לענין חיוב מלקות אלא רק לחיוב מיתה.

החזו"א התייחס לחלק מהשאלות, ודחק בלשון הרמב"ם 'כשאר חייבי מלקיות', דאין כוונתו דהוי חיוב על עבירה רגילה, אלא בא לאפוקי מדעת רש"י דבעינן התראת עדים רגילה. וכן דחק את קושיית הכס"מ, דאה"נ דצריך לבדוק גם למלקות, ודברי הרמב"ם דבודקין קאי אתרוייהו.

דייקו האחרונים (אבן האזל והרב שך אבי עזרי ממרים ז', ז), דהרמב"ם כתב 'מביאין אותו או"א' כבר לענין המלקות, ומשמע דקאי על דין 'ותפסו בו' כדרכו של החזו"א. אך דבר זה נשלל לגמרי, שהרי הפסוק הובא רק בהלכה י' ולא בהלכה ז', וע"כ נראה דאין כוונת הרמב"ם בלשון 'מביאין אותו' לדין 'ותפשו ולא גמין'.

חיצונית ותנאי למלקות, אך עצם החיוב הוא של הפרשה - מדין בסו"מ, וע"כ נכתבו הדברים בצורה שכזו.

12. ע"פ הבנת החינוך מצוה רמח' 'לא תאכלו על הדם'.

הבנה חדשה בשיטת הרמב"ם

קודם נקדים את דברי החינוך (מצוה רמח') וז"ל:

משרשי המצוה, לפי שרוב חטאות בני אדם יעשו בסבת ריבוי האכילה והשתיה, כמו שכתוב "וישמן ישורון ויבעט", וכן "שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו", וכן אמרו זכרונם לברכה (ברכות לב.) מי גרם לך שתבעטי בי, כרשינין שהאכלתיך, ודרך כלל אמרו מלא כריסא זני בישא, כלומר אחר מילוי הכרס יבוא בן אדם לעשות חטאים רעים.

והענין הוא לפי שהמזונות הם עיסת החומר, וההתבוננות במושכל וביראת אלהים ובמצוותיו היקרות היא עיסת הנפש, והנפש והחומר הפכים גמורים כמו שכתבת ברש"י הספר, ועל כן בהתגבר עיסת החומר תחלש קצת עיסת הנפש. ומזה השורש היו מן החכמים זכרונם לברכה שלא היו נהנין במזונות רק למה שצריך להחיות נפשם לבד, וכמו שכתוב "צדיק אוכל לשובע נפשו".

ועל כן תמנענו תורתנו השלימה לטובתנו מהרבות באכילה ושתייה יותר מדי, פן יתגבר החומר על הנפש הרבה עד שיחליאה ויאבד אותה לגמרי, ולכן להרחיק הענין עד תכלית הוזהרנו על זה בעונש חזק, והוא עונש המיתה, וזה הנראה לי בענין.

והוזהר האדם על זה בתחילת תוקף חוס בחרותו ובראשית בואו בחיוב שמירת נפשו, והם שלשה חדשים הראשונים משהתחיל להביא שתי שערות עד שיקיף כל הגיד. ומאותו הזמן יקח מוסר לכל ימיו, כי מהיות דבר המזון ענין תמידי באדם אי אפשר לו זולתו לא חייבתו התורה עליו בכל עת, רק שחרו מוסר בזמן אחד להועיל לו לכל הזמנים.

ונראה בדברי החינוך דהעונש אינו על כך שיהיה בסו"מ אלא על עצם האכילה המכוערת וההגררות אחרי התאוות, וא"כ ניתן להבין שהעיקר אינו 'על הדם' אלא עצם ה'לא תאכלו', וא"כ המלקות הינן עבירה עצמית ככל העבירות.

והנה כתב **המנ"ח** (ס"ק כא) דגם בזמן שלא דנו דיני נפשות היה שייך דין בסו"מ לענין מלקות. ונראה דלמד בדרכו של החינוך, שיש משמעות עצמית לאכילה המכוערת גם בלי המיתה שבסוף.

אך לכא' סתר המנ"ח את דבריו שבס"ק כז' הסתפק המנ"ח האם הצורך בזקני העיר הוא רק לצורך המיתה או גם לענין המלקות, ונקט למסקנה דמסתברא דגם לאכילה ראשונה של מלקות בענין זקני עירו, דלכל הדברים שוים, דאל"ה היה מתבאר החילוק בש"ס וברמב"ם¹³.

ונראה לקיים את ספקו של המנ"ח ולהכריע לצד השני, דבאמת יש הפרש בין אכילה ראשונה המחייבת מלקות לאכילה השנייה המחייבת מיתה.

13. האו"ש חלק על דינו הראשון של המנ"ח ולמד בעקביות, דאם אין מיתה אי ומלקות, והמנ"ח צ"ע.

ונראה לייסד שלרמב"ם ישנם שני חלקים בפרשת בסו"מ:

א. הצווי כלפי הבן - אל תאכל אכילת רעבתנות אשר תוביל אותך למיתה.

ב. הצווי כלפי ההורים והבי"ד - ותפשו בו ורגמוהו ובערת הרע מקרבך.

ונראה ביאור הדבר, דבאמת חריג הוא דינו של בסו"מ מכל דינים שבתורה אשר אינו נהרג ע"פ חומרת מעשיו אלא מסיבה חיצונית - ע"ש סופו - ובערת הרע. ועל כן ישנו מרחק בין המעשה שעשה הבן ובין העונש שיוטל ע"י הבי"ד.

הבן מצווה ברמה של לאו, לא לאכול אכילת מוות, כלומר לא להיות בסו"מ שבי"ד יהיו מצווים להורגו על אכילה זו, אע"פ שלא עשה אלא אכילה בלבד. אך בי"ד מצווים להרוג מי שאכל אכילה כזו.

ונראה דהחילוק הזה עובר בין דין המיתה לדין המלקות, דכל הצד של למען יראו ויראו, ובערת הרע מקרבך הינו רק על חלק המיתה, דאע"פ שחטאו קל, מתחייב הוא מיתה בשביל ליסר את הנותרים, אבל חיוב המלקות אינו אלא חיוב רגיל על עבירה שעשה - אכילת רעבתנות, וע"כ לענין מלקות לא בעינן לכל פרטי הדינים של ותפשו בו וכו'.

ונראה מקור לדרך זו מדברי **היד רמה** על המשנה (עא ע"א) דכל דיני המשנה עוסקים רק במיתה, דעליה קאי 'ותפשו בו', אבל פירוט הליך הבסו"מ הכולל מלקות והתראה, אינו קשור ל'ותפשו' אלא בעלמא, כלומר הגדרה כללית לדין הבסו"מ. וכן נראה מדברי הרמב"ם אשר חילק את המשנה בין הלכה ז' ובין הלכה י', והקדים הרמב"ם את תיאור תהליך הבסו"מ לפרטי 'ותפשו בו' להדגיש דאין צורך בכל פרטים אלו למלקות כי אם למיתה בלבד.

ולפי"ז תתישב **קושיית הכס"מ בהל' ז'**, דלא הוזכר בדיקת הקפת הזקן אלא בענין המיתה, אך לא בענין המלקות, דרק לענין מיתה בעינן לכל פרטי הדינים של ותפשו בו, אבל לענין מלקות ד'לא תאכלו' הרי זה כחייבי מלקות דעלמא ולא אכפת לן אם הקיף זקן קודם העונש, דאין זה עונש מיוחד אלא כדינו, וכיון שהיה חייב על מעשהו, לא אכפת לן מאישתני גופא¹⁴.

ולפי"ז נראה לישב **דבמנין המצוות מנה הרמב"ם** את מהותו של הבסו"מ - אינו שומע בקול או"א, וזוהי הגדרת בסו"מ, אלא דבהל' הזכיר את האזהרה של 'לא תאכלו' אשר משמעותה

14. וראה בדברי **הגר"ח על הרמב"ם** שג"כ הציע דרך כע"ז לחלק בין מלקות שהם חיוב עצמי נפרד, ובין המיתה שכולה דין בסו"מ. ודחה דבריו מחמת הה"א של הגמ' לחייב קטן, ומה שייך קטן בחייבי לאוין של כל התורה, והגר"ח לשטתו בהל' גרושין, שהק' כיצד מקבלין עדות לקטן, הרי קטן נחשב אינו בפניו. ולכן נקט דבסו"מ אינו עונש רגיל אלא דין מיתה המוטל על בי"ד לטפל במצב שכזה וכעין למען יראו ויראו. אך נראה דלק"מ, דכל הדיון על קטן הוא רק ה"א בגמ', ומשמעותו דאכן בסו"מ הוא דין ולא עונש, אך הרמב"ם נקט דהמשנה היא הנכונה למסקנה ובסו"מ הוי עבירה וקטן אינן חייב במצוות, וא"כ אין להקשות על הרמב"ם מהה"א שנדחתה, דבנקודה זו בדיוק פליגי. והגר"ח למד שהה"א לא נדחתה לגמרי, אלא רק נקצב זמנה לג"ח.

צווי לא להיות בסו"מ, ומיוחדת אזהרה זו, אשר מוזכר בה העונש, ולפי"ד א"ש דבאמת מעשהו אינו בר מיתה, אלא דבי"ד מצווים להורגו אם יעשה בסו"מ.

ונראה דהאזהרה הינה המסגרת לדין בסו"מ, כלומר צווי כללי וחיצוני לא להיות כזה, ומהו אותו כזה - 'בסו"מ' המבואר בפרשה נפרדת אשר מהותו הדרדרות מוסרית תחת או"א. כלומר לא תאכלו הוא המסגרת של בסו"מ - אך מהותו היא כבוד או"א.

לפי"ז א"ש דלענין המלקות לא בעינן לדין חינוך ותלות באו"א, דחיוב המלקות הינו עצמי על מעשהו המושחת, ולא בעינן אלא התראה קודם המעשה ככל העבירות, אבל לענין מיתה, הדבר מסור לאו"א ולכן יכולים למחול.

תלות באביו ואמו¹⁵

ונראה להרחיב את ההבנה בענין או"א, דישנה משמעות שכל דין בסו"מ הוא דין חינוך המוטל על או"א, ואם מחלו לו, ממילא אין תובע ואין חיוב¹⁶.

ומשמעות הדבר היא, דהתורה הטילה את האחריות לטיפול וחינוך הילד על הוריו, וע"כ הם המצווים לתופסו להביאו לבי"ד ולטפל בו, וא"כ במקום שהם מוחלים ולא רוצים לטפל בו, אין בי"ד מטפלים בו בעצמם, דזהו חלק מדין חינוך של ההורים¹⁷.

ונראה דזוהי הסיבה לכך שהרמב"ם המציא גדר נערות בקטן, אע"פ שלא מצינו גדר זה בזכרים אלא רק בנקבות, אפ"ה למד הרמב"ם כנראה ע"פ הגמ' ביבמות (פ ע"א) שיש קשר בין בסו"מ בנער לדין נערה המאורסה בנערה. וע"כ הרמב"ם הגדיר את דין בסו"מ (הל' ה':

מפי שמועה למדו שאין דין זה אלא בבן יג' שנה ויום אחד שהביא שתי שערות ומשיביא שתי שערות עד שיקיף שיער את כל הגיד ואחר שהקיף השער את כל הגיד הרי הוא ברשות עצמו ואינו נסקל.

ולכא' צ"ב מנין לרמב"ם גדר זה של ברשות עצמו, ונ"ל דלמד שגם בקטן יש מושג של נערות, שעדיין איננו לגמרי ברשות עצמו עד שיקיף זקן. כלומר רואים אנו שיש תפקיד גדול להורים בהליך חינוכי זה של בסו"מ, דדוקא אם נמצא עדין ברשותם שייד בדין זה, אך אם כבר ברשות עצמו, אין כאן יותר דין חינוך של ההורים, וע"כ אינו נעשה בסו"מ.

וכן נראה מדין גדמים, 'ותפשו בו ולא גדמים' ושוב עולה, דתפקיד ההורים לפעול על הבן, ובלעדיהם אינו נעשה בסו"מ¹⁸.

15. ובקצור או"א.

16. כיוון הדברים הללו נאמר ע"י הרב יורם מושקוביץ שליט"א.

17. וקשור הדבר לכך שבסו"מ לא היה ולא נברא אלא דרוש וקבל שכן, כלומר למדו לקח מפרשה זו בענין חינוך הבנים והנהגת מידות בני האדם.

18. הבה"ח מ. ו. ר"ל דכל עניני ההורים אינן עצמיים מפני תפקיד ההורים, אלא רק סימנים לכך שאינו לגמרי בסו"מ, שאינו בתכלית המרידה, ואם אינו ברשותם אינו בסו"מ שאינם משפיעים

הרמב"ם לא הזכיר את הפסוקים אלא כתב מדברי קבלה או מפי השמועה¹⁹, ונראה דלמד הרמב"ם שאין אלו גזה"כ בלבד, שהרי בעצם אין הכרח ללמוד 'בן הסמוך לגבורתו של איש' ולא 'בן ולא איש', אלא מדברי קבלה ילפינו כד את הפסוקים מחמת הסברות, וראה כע"ז בהל' עדות (כ, ח) לענין עדים זוממים דלא הביא את הפסוקים של הגמ' דב"ג וב"ח חייבים גלות, אלא כתב מדברי קבלה וביאר **הרדב"ז**, דאין אלו לימודים גמורים מיג' מידות אלא דברי קבלה שכך צריך ללמוד, ובעצם קיבלנו שזו הסברא הנכונה ולכן כד יש לקרוא את הפסוקים, ולפי"ז ה"נ מפי השמועה ומדברי קבלה למדנו שבסו"מ הוא בנערות וזהו מחמת שחיובו תלוי בחינוך ההורים כאשר הוא בן מצוות.

הרמב"ם לא הזכיר את נידון ע"ש סופו, כיון שאי"ז סיבת החיוב, ואי"ז פונה כלפי האדם, דעל האדם מוטל לא לאכול אכילה מכוערת, ובי"ד מצווים להרוג בסו"מ, ו'ע"ש סופו' הוא רק טעם מדוע החמירה התורה להרוג בסו"מ, אבל אי"ז עסק להלכות אלא לטעמי תורה במו"נ.

הרמב"ם ילמד את מהלך הגמ' כעין רש"י או דישנה התלבטות בין שתי צורות הבנה בבסו"מ, עונש או רק דין, ועל כך הגמ' מסיקה דע"י קבלת לימוד הפסוק - בן הסמוך לגבורתו של איש, ידעינו שסברת המשנה אמת, דבעינן עבירה וחיוב מצוות.

נראה לחדד את ההבנה ברמב"ם, די שני פנים לחיוב המלקות:

א. עבירת מלקות רגילה המחייבת את כל פרטי הדינים של מלקות - כדמשמע בלשון הרמב"ם בהלכות ובפיה"מ וכמו שמנה אותה ברשימת חייבי המלקות (סנהדרין יט, ד). וצ"ל ד'לא תאכלו על הדם' - מעשי בסו"מ אע"פ שאין בפועל את דין בסו"מ.

ב. חיוב המלקות הוא שלב של 'ויסרו אותו', ואם בכל אופן לא שמע אליהם, הרי הוא נעשה בסו"מ, כלומר המלקות הם גם חלק מתהליך יצירת הבסו"מ החייב מיתה.

לפי"ד ניתן ליישב כפילות בדברי הרמב"ם, דבהל' ח' פסק שההורים יכולים למחול עד גמר דין, ובהל' י' הביא את דברי המשנה דאם לא רצו או"א אינו נעשה בסו"מ. וצ"ב כפילות זו.

ועיין **מל"מ** דמכאן למדו בירושלמי דעד גמר דין אפשר למחול, אך א"כ סגי לפסוק שאפשר למחול עד גמר דין.

ולמד **ערוה"ש העתיד (סט, יד)**, דבאמת כל הלכה ח' מדברת רק על דין מיתה, דרק המיתה תלויה בהורים ויכולים למחול עליה עד גמר דין, אבל המלקות הינו ככל חייבי לאוין דעלמא, וע"כ אם כבר הביאוהו לבי"ד, אינן יכולים להתחמק יותר וא"א למחול. ולפי"ז אם לא רצו לעשותו בסו"מ - התחמקות מהבאתו לדין, מועילה גם למלקות.

עליו, וכן בבת איננה נמשכת כ"כ, ובעצם כל זמן הנערות נועדו ליצור זמן שבו טבע הגופני חזק ביותר, כדברי החינוך.

19. ולענין בת צ"ע.

ובשיטת רש"י ראה בדברי **שיירי הקרבן** על הירושלמי (סנהדרין ת, ו) דיתכן דשטתו הפוכה מהרמב"ם דרק על אכילה ראשונה אפשר למחול אך לא על חיוב מיתה.

ולמד זאת מדכתיב 'ותפשו בו' לאחר המלקות, דעדין יש בכוחם למחול, אך לאחר שעמד בדין המיתה אינו יכולין למחול, ונראה שלמד דחיוב מיתה אינו מסור לאו"א אלא טובת הציבור, ורק המלקות – 'ויסרו אותו' תליא באו"א.

וכן נראה להוכיח בשיטת רש"י מדבריו בעא: ד"ה 'בפני' דנקט דהוריו אינם נאמנים רק לענין הריגה ומשמע שלענין מלקות נאמנים לגמרי, כלומר אי"ז דין מלקות רגילות של בי"ד. ובדרך זו אפשר ליישב מדוע המשנה הזכירה את מנין הדיינים בבסו"מ מלקות בג' ומיתה בכג', והרי זוהי המשנה בריש מסכתין דמלקות בג' ומיתה בכג'? אלא דאלו מלקות של חינוך, ואפ"ה בעינן ע"י ובפני ג'.

ונראה להטעים את הדבר ע"פ דברי **הרלב"ג** עה"ת, דהמלקות נועדו להוכיח שאינו מקבל שום מוסר, אם היו הוריו מכים אותו אי"ז ראייה מכרעת, דדילמא לבי"ד ישמע, וע"כ בעינן מלקות של בי"ד כדי להוכיח שאינו שומע כלל ואין לו תקוה ואחרית שלום.

כלומר **לרש"י** מלקות מדין חינוך ומיתה מדין שלום הציבור (כרמב"ן). **ולרמב"ם** מלקות מדין עבירה ומיתה מדין חינוך. ולהכי פליגי במשמעות ה'ויסרו' – מלקות או תוכחה²⁰.

סיכום

עונש או דין – האחרונים (הגר"ח, החזו"א והאו"ש) – למדו שבסו"מ הוא דין וגזה"כ – ע"ש סופו' ולא עונש על עבירה.

אך בגמרות (סג ע"א סח ע"ב) ובראשונים (רש"י, רמב"ם, תוס') נראה דישנו צד של עונש על העבירה שעשה, ולפי"ז ע"ש סופו' הוא סיבת החומרה (רמב"ן) או הכוונה חינוכית – מוסרית.

חילוק בין המלקות והמיתה – יתכן שהמלקות הם על העבירה עצמה, ורק המיתה היא ע"ש סופו (ערוה"ש), או שהמלקות הם דין חינוך של ההורים והמיתה היא שלום הציבור (שיירי הקרבן). אך החזו"א והגר"ח כרכו את דין המלקות בדין המיתה.

20. ע"ע בעמק הנצי"ב על שיטת רש"י.